

**Edebiyat Sosyolojisi ve
Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi
- Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi
Etkileşimi -**

**Sociology of Literature and
Comparative Literature
- The Interaction of Art and
Science beyond Boundaries -**

Ahmet CUMA*

ÖZET

Toplum ve toplumsal normlar edebiyat sanatının ve sosyolojinin ortak kaynaklarıdır. Her ikisinin de amacı bir bakıma dünyanın sırrını çözmektir. Edebiyat ve toplum böylelikle karşılıklı bir etkileşim içindedirler. Edebiyatın tarihsel sürecini inceleyen bir araştırmacı mutlaka bu karşılıklı etkileşime yönelmesi gerekir. Edebiyatı ve sosyolojiyi ortak bir noktada buluşturan husus insandır. Bu, edebiyat sosyolojisinin temelini oluşturur.

Batı'da yapılan kuramsal çalışmalardan edebiyat sosyolojisinin merkezde edebiyat eseri olmak şartıyla edebiyat içi ve dışı toplumsal unsurların tamamını kapsadığı anlaşılmaktadır. İlk ortaya çıkışında estetik unsurları gözetmeme eğilimi zaman içinde aşılmıştır. Çünkü tarihsel koşullara bağlı olarak değişim gösteren, dili araç olarak kullanan edebiyatın yansıtma özelliği vardır ve toplumu estetik unsurlarıyla birlikte aktarır. Ancak Türkiye'deki araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, edebiyat sosyolojisinin daha çok edebiyat dışı yöntemle çalışan disiplinler bir alan olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bu durum terminolojik bir kargaşa oluşturmaktadır.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin literatürlerde kabul edilen üç ekolu vardır. Genellikle edebiyat sosyolojisiyle birlikte anılan fakat birçok farklılığı olan Marksist edebiyat kuramının özündeki edebiyatı sosyal olayların ve ekonominin belirlediği düşüncesi 'Marksist Karşılaştırmalı Edebiyat Ekolu'nde de görülmektedir. Fakat günümüzde karşılaştırmalı edebiyat bilimi daha çok Amerikan- ve Fransız ekollerini tarzında yürütülmektedir. Amerikan ekolu estetiği öne çıkarırken Fransız ekolu toplum ve ulusal edebiyat merkezlidir. Fakat yine de ulusal üstü çalışır. Her iki ekol de ulusal üstü bir metodu benimsemişlerdir. Fransız ekolu edebiyat dışına fazlaca çıkarak etnoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, politika ve tarih alanlarından oldukça fazla yararlanır. Bundan dolayı edebiyat sosyolojisine uygun bir çalışma alanı hazırlanmaktadır.

Toplum ve kültürü edebiyat merkezli çalışmalardan ayrı düşünmek bilimsel bir tutum değildir. Karşılaştırmalı edebiyat biliminde çoklu bir kültürel düzlem vardır ve edebiyat ile kültür karşılaştırmaları paralel yürütülmelidir. Bunun gerçekleşmesi için sosyoloji ve edebiyat sosyolojisinin verilerinden yararlanmak gerekir. Disiplinler arası bir yöntemle edebiyat eserine yönelmek edebiyat sosyolojisi çalışmalarının olduğu gibi karşılaştırmalı edebiyat incelemelerinin de temel felsefesini oluşturmalıdır.

Küreselleşen dünyamızda uluslar arası edebiyat faaliyetlerinin, edebî çeviri etkinliklerinin, edebiyat-toplum ilişkisinin ülke sınırlarını aşarak artmasıyla birlikte karşılaştırmalı edebiyat bilimi ve edebiyat sosyolojisi önemli bir konuma yerleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat ve Sosyoloji, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Edebiyat Sosyolojisi, Disiplinler Arasılık, Karşılaştırmalı Kültür.

Çalışmanın türü: Araştırma

ABSTRACT

Society and social norms are the shared sources of both literature and sociology. The aim of both is to solve the mysteries of the world. Thus, literature and society are in a reciprocal influence. A researcher analyzing the historical process of literature should turn towards this interaction. The common factor getting literature and sociology together is human being. This forms the basis of the sociology of literature.

It is understood from the theoretical studies in the West that the sociology of literature comprises all elements inside and outside of literature on condition that the work of literature is central. The tendency of neglecting aesthetical elements during its emergence has been overcome. For literature which uses the language changing in accordance with historical conditions as a means, has the feature of reflecting and transfers the society with its aesthetic elements. But when the studies in Turkey are considered, it is understood that sociology of literature is regarded as a disciplinary field using methods out of literature. This situation creates a terminological ambiguity.

To think society and culture as separate from literature-centered studies is not a scientific attitude. In comparative literature, there is a multi-cultural dimension and the comparative studies of culture and literature should be conveyed together. To realize this, the data from sociology and the sociology of literature should be employed. Analyzing a work of literature with an interdisciplinary method should form the basic philosophy of the sociology of literature as well as that of comparative literary studies.

The sociology of literature is a discipline which uses the methods of both literature and sociology. It bases the history on social conditions and tries to illuminate the mutual relation between literature and sociology.

There are shared sources by literature and sociology. The most significant of them are the society and the social norms. But while literature is a branch of art, sociology is that of science. For literature is based on the fiction, it has a subjective side. But this fictitiousness is a different expression of the reality. Because the existential reception of the world is realized by means of art. The

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

main aim here is to reveal the mysteries of the world around us. The author creates his characters in a fictitious ambiance in which he and others exist. The sociology studies the interactions of human beings in a similar way.

The influence of literature on society attracts the attention of the researchers today as it has attracted those in past. That the art reflects the reality becomes clearer when the close relation between art and nature is kept in mind. It is also known that literature is the cause of many historical progresses in contrary. In this context a researcher studying the historical progress of literature, needs to mention its effect on society. His comprises one side of sociological history studies. The subject shared by both literature and sociology is human being and this forms the center of the sociology of literature.

In the West, the sociology of literature is regarded as a term including all social elements inside and outside of literature provided that the work of literature is central. The philosophy in its emergence was the ideas about that the criticism should focus not only on the aesthetics but also on social relations. This kind of thinking has resulted in an ideological basis with the method of experimentalist social research in which aesthetics is neglected. What should the literature be rather than what it is has been questioned. However, to regard the aesthetic elements separate from the social is a mistake. For the literature using the language evolving with historical conditions as a means carries the aesthetic side of the society with it because it is based on the reflection.

The difference between literature's sociology and the sociology of literature is an important issue that needs to be seriously considered. In the West 'the literature's sociology' is defined as a sociological study of the elements related to the society in a work of literature and 'the sociology of literature' as turning to the society phenomenon from the work of art. While the first one is closer to sociology, the second can only be conveyed with elements from literature. In the West, the sociology of literature is separated in this way. But in Turkey the situation is different. This difference causes terminological chaos. Because, contrary to the thinking in West, in Turkey 'sociology of literature' is generally understood as a field studying with disciplines outside literature.

The literature which is a part of culture is formed in certain social conditions and relations. For this reason, the culture, the main structure of the society, should not be thought separately from the literature. Every society has idiosyncratic culture based on its social features. The shaping of these elements in regard to society forms the literature- sociology relation. It is an opposite attitude to science to think society and culture separately from the literary studies. Because the comparative literature comprises many national literatures and multi cultural façade is involved in it, the comparative studies of literature and culture should be conveyed in parallel. To realize this, it needs using the data from sociology.

As literature and sociology of literature, comparative literature too, studies the material and moral developments of the nations by basing them on literary sources in a chronological process.

In comparative literature, there are three schools accepted in literatures. That social events and economy determines literature, the essential idea of Marxist literary theory which is generally regarded with the sociology of literature is also seen in 'Marxist Comparative Literature School'. But today, comparative literature is conveyed mostly in American and French schools. While American school is emphasizing the aesthetics, the French one is society and national literature centered. However it studies in a supranational way. Both schools have accepted a supranational method. French school benefits from ethnology, sociology, social psychology, politics, and history in a great deal by getting out of literature. For this reason, it shows a more definite parallelism with the sociology for literature.

In our globalizing world, the comparative literature has occupied a significant place with the rise in the activities between nations, literary translations and the society-literature relation.

Keywords: Literature and sociology, Comparative literature, Sociology of literature, interdisciplinary, Comparative culture.

The type of research: Research

Giriş

Edebiyat sosyolojisini ansiklopedik bir tanımlamayla açıklamamız gerekirse, onun edebiyat sanatı ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi, toplumsal hayattaki edebiyatın fonksiyonunu ve edebiyat sanatının toplumsal koşullardan nasıl etkilendiğini araştırma konusu yapan, 1900'lü yıllarda ortaya çıkan (Wilpert, 1989: 529) ve edebiyatın olduğu kadar sosyolojinin de metotlarından yararlanan bir disiplin olduğunu söyleyebiliriz. Ivo Braak edebiyat sosyolojisinin değişik araştırmalarla edebiyat tarihini toplumsal koşullara dayandırdığını belirtmektedir (Braak, 1990: 29). Böylelikle edebiyat sosyolojisinin tarihsellikte olan ilişkisine işaret etmiştir. Otto F. Best ise edebiyat sosyolojisini edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi aydınlatmaya çalışan bir araştırma alanı olarak tarif etmektedir (Best, 1972: 154). Bütün bu açıklamalar edebiyat sosyolojisinin çerçevesini çizirken aynı zamanda toplum ve edebiyatın karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir. Edebiyat biliminin bir disiplini olan karşılaştırmalı edebiyat bilimi için de toplumsallık önemlidir ve daha karmaşık bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır. Çünkü karşılaştırmalı edebiyat bilimi birden fazla ulusun edebiyatıyla aynı anda uğraştığından, birçok toplumsal norm aynı araştırma düzleminde bir arada bulunmaktadır.

Edebiyat sosyolojisinin geniş anlamdaki açılımı çok daha kapsamlıdır. Öncelikle edebiyatın ve sosyolojinin ayrı ayrı irdelenmesi ve buna bağlı olarak edebiyat sosyolojisinin bir zemine oturtulması gereklidir. Bunun neticesinde edebiyat sosyolojisinin karşılaştırmalı edebiyat bilimiyle olan kesişme noktaları ve disiplinlerin birbirlerine olan bağımlılıkları daha iyi anlaşılacaktır.

Edebiyat ve Sosyoloji

Edebiyatın ve sosyolojinin ortak kaynakları ve malzemeleri vardır. Bu alanların farklılığı ise öncelikle yapıları ve ontolojilerinden kaynaklanmaktadır. Edebiyat bir sanat dalı iken sosyoloji bağımsız bir bilim dalıdır. Orhan Hançerlioğlu sosyolojiyi (Toplumbilim) “*Toplumunu inceleyen ve nesnel yasalarını saptayan bilim*” (Hançerlioğlu, 1996: 412) diye tanımlar. Bu tanımdan sonra sosyolojinin oluşumu ve amacı hakkında ise şunları söyler: “... *bilimsel toplumbilimi oluşturan tarihsel özdeşçilik göstergisidir. Toplumun tarihsel ve nesnel gelişme yasalarını keşfetmiştir*” (Hançerlioğlu, 1996: 413). Bu tanımlamadan anlaşıldığı üzere Hançerlioğlu’na göre sosyoloji sadece toplumun rasyonel durumu ile ilgilenmeyip geleceğine dair gelişimsel ilkeler de üretir. Hançerlioğlu ‘Toplumbilimcilik’ kavramıyla ilgili olarak da şunları ifade etmektedir: “*Toplumsal yaşamın toplumsal koşullarla açıklanması gerektiğini ileri süren görüş [...] tüm sorunları toplumsal yapıyla açıklama eğilimi*” (Hançerlioğlu, 1996: 415). Buna göre toplumla ilgili hususlar ancak zaman ve şartlara göre açıklanabilir. Bu öğretiyi edebiyat sosyolojisine yönetsel bağlamda ışık tutacak niteliktedir. Hançerlioğlu’nun ifadelerinden anlaşıldığı gibi, sosyolojinin merkezinde toplum, toplumsal normlar, toplumsal idealler yer almaktadır ve bir bilim dalı olması sebebiyle bu hususlar objektif bir düzlemde konumlandırılmıştır. Ancak bir sanatçı bir objeye subjektif bakarken, bir bilim adamı aynı objeye objektif bakmak zorundadır (Sağlık, 2004: 181). Sanatın bir başka ayırt edici özelliği ise onun kurguya dayalı olmasıdır: “*Sanatta ‘kurgu’ ve ‘kurgulama’; bilimde ise ‘sonuca götüren sağlıklı analiz’ ve tabii olarak ‘sonuç’ önemlidir. Bir başka ifadeyle sanat ‘kurgusu’, bilim de ‘sonucu’ için önemlidir*” (Sağlık, 2004: 182). Bu değerlendirme edebiyat ve sosyoloji için de aynı şekilde geçerlidir. Ancak kurgu kelimesi edebiyat sosyolojisi bağlamında yanlış veya ‘gerçekleri yansıtmayan’ anlamında düşünülmemelidir. Harrington bu hususta edebiyatın farklı bir anlamda ‘doğru’ olduğunu söyler. Çünkü ona göre edebiyat günlük tecrübe ve yaşantıyı farklı bir anlam ve sezgiye dönüştürür, dünyadaki nesnel arasında anlam bakımından bir ağ oluşturur. Bu bakımdan sanat eseri hayatın özel bir varoluşsal kavranışını mümkün kılar; amacı bizi çevreleyen dünyanın sırrını açığa çıkarmaktır. Ancak bu koşulla sanat eseri olarak kabul edilebilir (Harrington, 2004: 57). Romancılar karakterlerini kendisi ve başkalarıyla olan kurmaca bir ortam içerisinde oluştururlar. Sosyoloji de insan gruplarının etkileşimlerini inceleyen bir bilim dalıdır. “*Edebiyat ise bu etkileşimin hayali betimlenmesinden başka bir şey değildir*” (Merril, 2004: 43).

Edebiyatın toplum üzerindeki etkisi sosyoloji tarihi boyunca olduğu gibi günümüzde de araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Sanat eserleri doğayı, insanı, hayatı yansıtarak adeta dünyaya bir ayna tutarlar. Sanat bir bakıma gerçekliğin yansımasıdır. Sanat ve gerçeklik arasında bir ilişkinin bulunduğu dair düşünce tarih boyunca var olmuştur. Çünkü sanatla insan, doğa ve hayat arasında sıkı bir bağ vardır. Fakat sanatın nasıl bir gerçekliği yansıttığı ve gerçekliğin ne olduğuna dair soruların cevabı sürekli farklı bir şekilde var olmuştur. Sanatın gerçekliği yansıttığı konusunda üç görüş vardır: 1. Sanatın görüngüyü olduğu gibi yansıttığı, 2. Sanatın geneli ya da özü yansıttığı, 3. Sanatın ideal olanı yansıttığı (Moran, 1994: 15-16).

Edebiyatın tarihsel gelişmelerin hazırlayıcısı olduğu konusunda birçok örnekten söz edebiliriz. Edebiyat topluma istediği anlamı ve biçimi verebilme gücüne sahiptir ve adeta “*hayatın öncüsüdür*” (Sağlık, 2004:183). Bundan dolayı edebiyatı toplumun belirli bir dönemini anlatan ve geleceğini de hazırlama yönünde önemli bir etki gücüne sahip olduğunu göz ardı etmemek gerekir (Karpaz, 1962: 5). Edebiyatın toplum üzerinde bu denli etkili olmasının sebebini onun konu yelpazesinin çok geniş olmasına ve etkili anlatım tarzına bağlayabiliriz. İnsan yaşayışı, doğa, toplum, evren, varlık ve yokluk edebiyatın bünyesinde yer alabilir. Edebiyatın toplum üzerindeki etkisini Şaban Sağlık şöyle dile getirmiştir:

“*Edebiyat üstün niteliklerini gerek bireye, gerek topluma aşar; yeni bir yaşantının, yepyeni görüşlerle duyuların müjdecisi olur. Ulusları tutsaklıktan kurtaran; özgürlüğün yüceliğini tattıran; kurtuluş savaşlarını hazırlayan edebiyat değil midir?*” (Sağlık, 2004: 183).

Bu bağlamda edebiyatın tarihsel bir süreç içerisindeki serüvenini inceleyen bir araştırmacı, mutlaka edebiyatın toplumsal değişim veya gelişimi ile olan ilişkisine yönelmesi gerekir.

Edebiyat ve toplum ilişkisini belirlemek, 60’lı yıllardan itibaren edebiyat metodu ile ilgili tartışmalara önemli ölçüde yön veren sosyolojik tarih (*Sozialgeschichte*) araştırmalarının hedefi olmuştur (Wechsel, 1996: 446). Edebiyat insanı her yönüyle ele almaktadır. Sosyoloji ise insanı bir toplumun ferdi olarak kabul eder. Bu farklılığı ortak bir noktada buluşturan husus insan hayatıdır. Edebiyat ile sosyoloji, insanın hayatını nasıl

geçirdiği, diğer insanlarla olan ilişkisini, bu ilişkinin niteliği ve sonucu üzerinde kendi disiplinleri çerçevesinde durmaktadırlar (Sağlık, 2004: 186). Edebiyat ve sosyoloji için çıkış noktaları olan bu ortak unsurlar ayrı bir disiplin olarak değerlendirilen edebiyat sosyolojisinin temelini meydana getirmektedir.

Edebiyat Sosyolojisi

Comte 1830 yılında sosyoloji kelimesini ortaya attığından çok daha önceleri edebiyat sosyoloji-inceleme tarzı zaten vardı. Madame de Staël, Vico, Berkeley, Batteux ve Herder'in çalışmaları bunu göstermektedir. Bu çalışmalarda siyasi tarih felsefesi ve edebiyat tarihi konuları iç içe geçmişlerdir. Belirgin olan husus, edebi güçlerin sosyal hayatta etkili olduğu ve diğer taraftan toplumsal ilişkilerin edebiyata yansıtıldığıdır (Rassem, 1965: 312).

Edebiyat sosyolojisi (*Literatursoziologie*) veya sosyolojik edebiyat bilimi (*soziologische Literaturwissenschaft*) edebiyata dair olan, her yönüyle edebiyatın ekonomik ve toplumsal koşullarını, geniş anlamda edebiyatın meydana gelirken maruz kaldığı şartları ve etkileşimleri ele almaktadır. Edebiyat sosyolojisi yazarın yaşadığı dönemdeki konumunu, ekonomik durumunu, toplum içindeki statüsünü, zamanın moda eğilimlerine bağlılığını veya bunlardan ayrılığını, dünya görüşünü, eğitim durumunu inceler ve halka, diğer yazarlara, sonraki nesillere, ülke sınırları dışındaki karşılıklı etkileşimlerini inceler. Ayrıca iletişim açısından edebî bir eseri kitap piyasasının temeli olarak ele almaktadır: yani bir kitabın başarısındaki toplumun belirli dönemlerde hangi kitap türlerine ilgi duyduğu, kütüphanelerden hangi dönemlerde hangi kitapların en çok ödünç alındığını incelemek edebiyat sosyolojisinin başka bir uğraş alanını meydana getirmektedir. Kitaba tamamen ticari bir meta olarak bakan bu eylem ile bir edebiyat eseri kitlesel bir medya olarak değerlendirilmektedir (Wilpert, 1989: 529). Hatta Bestseller, çağ romanı, alımlama estetiği ve arkaizm kavramlarının kültürel arka planlarının bu tür edebiyat sosyolojisi çalışmalarıyla aydınlığa kavuşturulduğunu belirtenler vardır (Aydın, 2004: 160-161).

Merrill, romanın oluşumundaki en önemli sebep olarak yazarın hayatı yansıtma girişimini görmektedir. Ona göre roman yazarın perspektifinden sosyal çevrenin gözlemlenmesidir. Edebiyata ilgi duyan sosyologlar ise edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi araştırmaktadırlar. Bunların genel olarak üzerinde durduğu yazarın bağlı bulunduğu toplumsal sınıf, okuyucunun etkilenişi ve edebiyatın sosyal etkileşime etkisidir. Bu araştırma konuları yazarın çevrenin değerlerini ve beklentilerini anlattığı düşüncesiyle ele alınır ve doğru veya yanlışla dolaylı olarak işaret edilir (Merrill, 2004:44). Merrill'in bu düşünceleri sosyolojik edebiyat eleştirmenlerinin aslında toplumu yönlendirme çabası içerisinde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat biliminin bir disiplini olarak ilk defa 1900'lü yılların başında Doğu bloğu ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Daha sonra, 70'li yıllarda Federal Almanya'da metodolojik çalışma alanı oluşmuştur (Wilpert, 1989: 529). Edebiyat sosyolojisi çalışmalarının Batı'da Mme de Stael ile başladığı kabul edilir. Türkiye'de ise edebiyat sosyolojisini terim olarak ilk defa Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu kullanmıştır. Nurettin Şazi Kösemihal ise edebiyat sosyolojisini bilimsel bir etüt niteliğinde Türkiye'de başlatan ilk kişidir. 1965-1966 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ilk defa ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde önemli çalışmalar yapılarak edebiyat sosyolojisinin Türkiye'deki alt yapısı oluşturulmuştur. Cemil Meriç bu dönemde edebiyat sosyolojisiyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Edebiyat ve sosyolojinin kesişme noktaları üzerinde duran Meriç yeni bir disiplinin oluşmasına yoğunlaşmıştır (Coşkun, 2004: 176-178; Aydın, 2004: 159).

60'lı yıllarda Avrupa'da baş gösteren öğrenci hareketi, İkinci Dünya Savaşından itibaren yaygın kanı olarak edebiyatı özerk yapısıyla açılmayan düşünceye karşı siyasi ve sosyal sorumluluk ilkesini öne çıkarmıştır. Buna göre edebiyat eleştirisi sadece estetik unsurlara yönelik değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri de gözetmeliydi. Bu alanın 60'lı ve 70'li yıllardaki yenilenme çabaları, düşünceleri 20'li ve 30'lu yıllardaki Marksist tartışmalara sürüklemiştir. Özellikle de Georg Lukács, Walter Benjamin ve Frankfurt ekolünün edebiyat sosyologlarının edebiyat-toplum ilişkisi meselesine yoğunlaşmaları bu dönemin ampirik edebiyat sosyolojisi için bir Rönesans olmasını sağlamıştır (Wechsel, 1996: 446). Ampirik edebiyat bilimi eserin estetik özelliklerinden çok iletişimsel yanını ve ortaya çıkış şartlarını inceler. Bunun için 'deneyci toplum araştırması' yöntemini kullanır. "Deneyci edebiyat sosyolojisi ise edebiyat kurumu içindeki işleyişi, meselâ üretim, yazarın sosyal rolü, okuyucu kitlesinin oluşumu, toplum hayatında edebî ürünlerin işlevi gibi konularla ilgilenir" (Aytaç, 1999: 124). Georg Lukács'a göre insanın her türlü eyleminin kaynağını onun günlük yaşayışı

oluşturur. Böylelikle bilim ve sanatın kaynağı meydana gelir. Walter Benjamin sanat kuramının faşizme hizmet ettiğini düşünerek eleştirir. Ona göre bu, politikanın estetikleşmesidir. Benjamin sanatın politikleşmesini, bir başka deyişle estetiğin politikleşmesini savunur. 1930'larda Weimar Cumhuriyetinin ilk yıllarında Marksist kuram çalışmaları amacıyla konulan ve Frankfurt ekolü olarak bilinen Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (Institut für Sozialforschung)'nün Alman sosyoloji kuramındaki rolü büyük olmuştur. Bu enstitü edebiyat biliminde toplumsal-tarihî perspektifin yerleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Horkheim ve Adorno'nun eleştirel toplum kuramı daha sonra geliştirilerek 1960'ların sonlarından itibaren güçlenen yeni Marksist akıma büyük etkisi olmuştur (Aytaç, 1999: 125-126). Bu bağlamda bir edebiyat eserinin üretimi, alımlanması ve dağıtımı önemsenirken, o zamana kadar edebiyat biliminin başlıca araştırma alanı olan 'estetik' büyük ölçüde arka plana itilmeye başlanmıştır. Estetik yapının yerini toplumsal yapı almıştır. Böylece bambaşka bir yöne doğru ilerleyen öğretici, farklı bir disiplinler düzlemin meydana gelmesiyle yeni bir metot gereksinimini doğurmuştur.

Toplumsal unsurların estetik yapının önüne geçmesiyle edebiyatın sosyolojik bir perspektiften ele alınması gerektiğini öne süren kişiler, aslında estetik unsurların da sosyal bir nitelik taşıdığını her halde göz ardı etmişlerdir. Oysa sosyal bir nitelik taşıyan dili, araç olarak kullanan edebiyat sosyal bir müessesedir. Sembolizm ve vezin gibi geleneksel unsurlar ancak bir toplum içinde ortaya çıkabilirler ve onu yansıtır. Geniş anlamda düşünüldüğünde edebiyat sosyal bir gerçektir, "*hatta tabiatın ve insanın iç veya sübjektif dünyası da, edebiyatın 'taklit' ettiği konulardır*" (Wellek-Warren, 1983: 123). Edebiyatın sembolizm, mitoloji ve din ile olan ilişkisi fikir tarihi dönemlerinde köklü değişikliklere uğrar ve edebiyatın kültür sistemi içerisindeki önemini belirler. Aynı zamanda edebiyatın temel koşullarından biri olan dil de uzun süreçler içerisinde politik-toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişikliğe uğrar. Bu değişiklikler sadece edebiyatın türünü tespit etmekle kalmayıp onun kalitesinin de belirlenmesinde etkindir (Rassem, 1965: 317). Bütün bu hususlar toplumsal değişim sebebi ile edebiyattaki estetik unsurların da buna paralel olarak nasıl bir evreden geçtiğini göstermektedir.

Edebiyat sosyolojisinde edebiyatın toplumsal durum, ekonomi ve siyaset ile olan ilişkisinden hareketle toplumun edebiyat üzerindeki etkisi ve edebiyatın toplum içindeki yeri belirlenmeye çalışılır. Edebiyata bu perspektiften bakanlar genellikle bir toplum felsefesine inanan kişilerdir. Örneğin Marksist eleştirmenler edebiyat-toplum arasındaki ilişkiyi inceleyerek 'sınıfsız' toplum ideali konusunda düşünceler üretmişlerdir (Wellek-Warren, 1983: 124). Koller sosyolojik edebiyat incelemesinin sınıf farkı olmayan bir toplum düşüncesine dayandığını ileri sürmektedir (Koller, 1992: 81). Hegel ve Marks gibi düşünürler toplumu inceleme aracı olarak edebiyat eserlerine önem vermişlerdir. Bu bağlamda yer alan sosyal gerçekçilik toplumu anlamak için edebiyat eserlerinin önemli kaynaklar olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Sağlık 2004: 189; Yılmaz, 1996: 8). Sosyal gerçekçilik sanatın ne olduğu konusundan çok ne olması gerektiği konusuyla ilgilenir. Sosyal gerçekçiliğe göre sanat yansıtıcıdır ve Realizm akımına yakınlığı vardır. Sanatın yansıttığı gerçekçilik, toplumsal gerçekçiliktir (Moran 1994: 48).

Sosyolojik edebiyat incelemesi büyük ölçüde betimleyicidir. Genellikle durumu tespit etmekle yetinir. Fakat bazen normatif ölçütlerle bazı değer yargılarına yönelebilir. Marksist eleştiri sosyo-ekonomiye bağlı iken sosyolojik eleştiri genel olarak çevreye yönelir (Moran, 1994: 77). Marksist edebiyat eleştirmenleri sadece edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiyi incelemekle kalmayıp, bir yargıçı zihniyetiyle eser hakkında yorumlarda bulunurlar. Bu eleştiri anlayışı bilimselliğin dışında, siyasi ve ahlaki bir yönde ilerlemektedir. Çünkü araştırmanın merkezinde bulunması gereken edebî eser ve onun yansıttığı toplumsal yapıya yönelmekle yetinmeyip sınırların çok dışına çıkarlar. Adeta bir propaganda niteliğinde geleceğe yönelik okuyucuları uyarmaktadırlar. Marksist eleştirmenler bu iki unsuru birbirinden ayrı tutma konusunda zorluk çekmektedirler (Koller, 1992: 89). Bu tür eleştiri ve yorumlar genellikle edebiyat dışı ölçütlerdedir. Çünkü edebiyat ve toplum ilişkisi bağlamında yürütülen eylem geçmişte ve şimdiki zamanda sosyal ilişkilerin nasıl olduğunu belirlemekle kalmayıp kendilerince nasıl olması gerektiğini de ifade etmektedirler.

Edebiyat yaşanan dünyanın estetik tecrübelerini iletilebilir, değişik yaşantı tarzlarını, toplumsal hayatın yaşam biçimini öyküye dönüştürerek gün ışığına çıkarabilir. Onları eleştirel bir gözle sınayabilir.

“Bunu da ne ideolojik-eleştirisinin (Marksist-vari) tez-antitez dili ile ve ne de işlevselci felsefe (Durckheim/Parson-vari) anlayışı ile yapar; bunu, eser, kahramanlarının yaşama amaçları ve toplumsal temaslarından doğan birbiriyle tamamen ilgisiz olay ve tecrübelerin arasında her biriyle ilgi kuran, bu ilgiyi koparan ve tekrar kuran, güldüren veya iç parçalayan ironiler, mecazlar veya benzetmeler yoluyla gerçekleştirir” (Harrigton, 2004: 58-59)

Herrigton’un bu sözleri estetik-toplum-edebiyat üçgeninin aslında ne derece iç içe geçmiş bir dokuya sahip olduğunu göstermektedir. Bu da aslında bir edebiyat eserinde estetiği görmezlikten gelerek sadece toplumsallığa yönelmenin ne kadar zor ve yanlış bir düşünce olduğunu kanıtı olarak kabul edilebilir.

Edebiyat ve sosyoloji ekseninde edebiyat dışı olarak niteleyebileceğimiz unsurlar arasından en önemlilerini yazarlık mesleği, yazarın sosyal çevresi, statüsü ve ideolojisi olarak sıralayabiliriz. Ayrıca edebi eserlerin sosyal konuları ele alışı, ileri sürdüğü düşünceler, sosyal amaç, okuyucu üzerinde yaptığı etki gibi konuları da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bütün bunlar üç başlık altında toplanmıştır: “1) *Yazar Sosyolojisi*; 2) *edebî eserlerin sosyal konusu*; 3) *edebiyatın topluma tesiri*” (Wellek-Warren, 1983: 126). Bu bölümlenmeyi kısaca açıklamak yararlı olacaktır: Öncelikle her yazarın toplumun bir üyesi olduğu gerçeğini akıldan çıkarmamak gerekir ve buna bağlı olarak “*sanatkâr, gerçeği anlatırken zarurî olarak tarihî ve sosyal gerçekleri de ifade eder*” (Wellek-Warren, 1983: 126). Bu bağlamda edebiyat eseri ile işlediği dönem arasında bir paralellik vardır. Her iki unsur da birbirlerinin anlaşılmasında önemli katkılarda bulunabilirler. “*Edebiyat bir anlamda bir milletin günlüğüdür. Onun geçmişinin, şimdisinin ve geleceğinin hikâyesini anlatır*” (Sağlık, 2004: 183). Sağlık’ın bu sözleri sadece bir ulusun ve ona bağlı olan toplumsal ve kültürel unsurların anlaşılabilmesi için edebiyatın fonksiyonunu anlatmamaktadır. Bunları aynı zamanda edebiyatın anlaşılabilmesi için toplumsal unsurların da geniş anlamda irdelenmesi gerektiği şeklinde değerlendirebiliriz. Sosyal bir varlık olan yazarın araştırılması için en önemli kaynak onun biyografisidir. Bunun için yazarın geldiği veya içinde bulunduğu ortam her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Yazar sadece toplumun etkisinde kalmayıp aynı zamanda toplumu etkileyebilir de. Sanat sadece hayata ayna tutmaz, onu şekillendirebilir de.

Edebiyat-toplum ilişkisinde en önemli unsur dildir. Oluşumunu sosyo-kültürel ortamda gerçekleştiren ve toplum eksenli olan dil, edebiyatın da en temel yapı taşıdır. Edebiyatın en önemli malzemesi olan dil sosyo-kültürel bir olgudur. Toplumun ayrılmaz bir bireyi olan yazar bu ilişkinin belirleyicisi konumundadır (Alver, 2004: 15). Edebiyatın araç olarak dili kullanması onun sosyal bir kurum olmasının en önemli yönüdür. Ayrıca edebiyat sosyal kurumlarla ilintili olarak ortaya çıkar. Çünkü yazar bir gerçeği anlatırken sosyal gerçekleri de beraberinde anlatmak zorunda kalır. Bundan dolayı edebiyat eserleri bir belge niteliğindedir (Sağlık, 2004: 187). Örneğin bazı eserlerin toplum üzerindeki etkisi insanların eser kahramanlarına özenmesine sebep olmuştur. “*İster Goethe’nin ‘Werther’in İstirapları’, ister Dumas’ın Musketeer’i olsun, insanlar bu kitaplara bakarak âşık olmuşlar ve intihar etmişlerdir*” (Wellek-Warren, 1983: 135). Bunun için okuyucu hakkındaki incelemeler edebiyatın topluma olan etkisine yönelik araştırmalardır. Yazar toplumun etkisinde kaldığı gibi onu yönlendirebilir de. Bu bağlamda yukarıda zikredilen ve edebiyat kaynaklı toplumsal olayların neden meydana geldiğini açıklayabilmek için söz konusu eserlerin sosyolojik bir okumayla incelenmeleri kaçınılmazdır.

Edebiyatın Sosyolojisi – Edebiyat Sosyolojisi

Bir edebiyat eserine sosyolojik bir perspektif ve yöntem doğrultusunda yönelmek isteyen araştırmacının dikkat etmesi gereken önemli bir konu, ‘edebiyatın sosyolojisi’ (*Soziologie der Literatur*) ve ‘edebiyat sosyolojisi’ (*Literatursoziologie*) arasındaki farkın belirlenmesidir. Bir edebî eserin tamamı veya içinde sosyoloji ile ilintili bazı öğelerin alınarak sosyolojik bir araştırmaya tabi tutulmasına denilen ‘edebiyatın sosyolojisi’ üç bakımdan ele alınabilir. Birincisi, bir meslek olarak yazarlığın dönem içindeki durumunu, yazarın ekonomik ve toplumsal kökenini kapsamaktadır. İkincisinde yazarın toplumsal katılımı sorgulanabilir. Toplumsal fikirler, istekler veya problemler öne çıkarılabilir. Bu daha çok geniş çaplı motif araştırmasını gerektirmektedir. Üçüncü araştırma konusu ise edebiyatın toplum üzerindeki etkisidir (Koller, 1992: 82; Wellek-Warren, 1983: 126). ‘Edebiyat sosyolojisi’ ise edebiyatı bir görüngü olarak ele alır ve bu noktadan hareketle toplum fenomenine yönelir. Yazarın biyografisi ve konumu, eserin oluşumu, içeriği, dil ve üslup biçimi, eserin değeri ve etkisi noktalarından hareketle edebiyat ve toplum ilişkisi sınıflandırmadan

bütün sosyolojik kategorilerle ele alınır ve sosyal bağlam içerisine yerleştirilir (Koller, 1992: 82). Görüldüğü gibi ‘edebiyatın sosyolojisi’ daha çok sosyolojiye yakın iken, sosyolojik edebiyat incelemesi de diyebileceğimiz ‘edebiyat sosyolojisi’ ancak edebiyat bilimi donanımına sahip kişilerce yürütülebilir. Edebiyat sosyolojisini Marksist edebiyat anlayışıyla aynı düzlem içerisine yerleştirmek bundan dolayı sakıncalıdır. Avrupa’da edebiyat sosyolojisi kendi içinde böyle bir ayırıma tâbi tutulurken Türkiye’deki durum farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın üzerine gidilmesinde fayda vardır.

Sosyolojik edebiyat incelemesine göre edebiyat kendi başına var olamaz. Edebiyat toplum içinde doğmuştur ve toplumun bir ifadesi olarak kabul edilir. Yazarı, eseri ve okuru toplumsal koşullar belirler. Bu koşullara eğilmek ve sanatla ilgili sorunları açıklamak gereklidir. Sosyolojik eleştiri aynı zamanda eserin nedenlerine eğilir. Sezai Coşkun’a göre sosyolojik okuma veya sosyal eleştiri yöntemleriyle yapılan çalışmaların edebiyat sosyolojisine dâhil edilmeleri mümkün değildir. Eserin; yazar, yayıncı, okuyucu gibi diğer unsurları biçimlendirdiği gerçeği, eserin merkezde bulunmasını gerektirmektedir. O, “*sosyolojik okuma ve sosyal tenkitin edebiyat sosyolojisinden ayrı anlayışlar olduğu gerçeği, göz önünde bulundurulmalıdır*” (Coşkun, 2004: 184) diyerek, edebiyat sosyolojisinin edebilikten çok topluma yöneldiğini vurgulamakta ve bu alanın kesin sınırlarını çizmektedir. Köksal Alver edebiyatın insanı ve buna bağlı olarak da toplumu işlemesinden dolayı doğal olarak sosyolojinin ilgisini çektiğini belirttikten sonra sosyolojinin edebiyattan aldığı toplumsal bilgileri kendi yöntemini devreye sokarak sosyolojik bir bilgi haline getirdiğini ifade etmektedir ve bunu da ‘edebiyatın sosyolojik okuması’ olarak nitelemektedir (Alver, 2004: 21). Bu durumda edebiyat bir izlek olarak kabul edilmekle toplumla ilgili unsurlara dair ipuçları bulunmaya çalışılmaktadır. Yine Alver’e göre “*sosyolojik eleştiri, edebiyatı kendi başına değil toplum içinde gelişen ve toplumun bir ifadesi olan bir durum / alan şeklinde tanımlar. [...] Asıl ilgilendiği içerik ve içeriğin toplumsal alanı nasıl yansıttığı (yahut çarpıttığı) meselesidir*” (Alver, 2004: 216). Sezai Coşkun’da edebiyat sosyolojisinin edebî bir esere edebiyat dışı unsurlarla yöneldiğini belirtmektedir. Ona göre edebiyat sosyolojisi yazar, eser, yayıncı, okuyucu dörtlüsünü incelemek için disiplinli bir çalışmayı gerektirir. Bu disiplinli çalışmadan kastettiği yazarın (şecerisi, hayat evreleri), eserin (eserde sosyal meselelerin tespiti ve bu olaylar karşısında yazarın tavrı), yayıncının ve okuyucunun (tarih, sosyoloji ve felsefe alanlarında yetkin olmayı gerektirir) araştırılmasıdır (Coşkun, 2004: 190).

Bilim alanında önemli başarıların sağlandığı, bilimsel yöntemlerin saygı yarattığı 19. yüzyılda sosyolojik edebiyat incelemesi büyük rağbet görmüştür. Bu inceleme yöntemi bilimden esinlenerek edebiyat tartışmalarına son vermek amacıyla öznelcilikten kurtulup somut sonuçlara varma gereksiniminden doğmuştur (Moran, 1994: 74). Yazar eserini yazarken yaşadığı ülkenin ikliminden fiziksel, politik ve sosyal koşullarına kadar birçok şey etkili olur. Edebiyatta determinizm vardır. Açıklanmak istenen husus diğer bilim dallarında olduğu gibi sebeplere dayandırılmalı ve etkileri gösterilebilmelidir:

“ ‘Ortam’ edebiyatı açıklamada en önemli rolü oynar. Ortamı meydana getiren koşullar arasında iklim, toprak, coğrafi durum ve toplumsal koşullar yer alır. Bunlar insanın mizacına ve karakterine yön verir. Güneşsiz, yağmurlu, sisli kuzey iklimi melankolik bir edebiyata yol açar; günayın güneşli iklimi ise neşeli edebiyata.” (Moran, 1994: 75)

ayrıca “*Eleştirmen belli bir yazarı, eseri ya da türü, yazıldığı yılların ortamını ve koşullarını inceleyerek daha iyi açıklayabilmektedir*” (Moran, 1994: 76). Günümüzde edebiyatın sosyal boyutunun birçok sosyal bilimciyi ve edebiyat tarihçisini ilgilendirmesinin sebebi olarak aslında çok boyutlu ve somut görmeye ilgili yeni bir gereksinim olduğu ileri sürülmektedir (Rassem 1965: 313).

Edebiyat ile toplum arasındaki ilişki incelenirken genellikle yapılan, edebî eserin toplumsal olayların ifadesi ve belgesi olduğunu önceden kabullenmektir. Bu eğilim sosyal tarihin genel çizgilerinin ortaya çıkarılmasında etkili bir yöntemdir. Araştırmacı belirli bir motifi, bir dönem içerisinde ele alarak kendisine bir çalışma alanı oluşturabilir. Bu tür çalışmalar oldukça yaygındır. Özellikle de karşılaştırmalı edebiyat araştırmacılarınca tercih edilmektedir. Fakat araştırmacılar sadece bununla yetinmemelidirler. Çünkü anlatılan şeylerin daha somut bir şekilde ifade edilebilmesi için yazarın sanat anlayışı ve tarzı –ki buna onun üslubunu ve kullandığı edebî sanatları birinci derecede dâhil etmeliyiz- irdelenmelidir. René Wellek ve Austin Warren bu durumu şöyle ifade etmişlerdir:

“Ancak, edebiyatı, hayatın sadece bir aynası ya da kopyası, dolayısıyla sosyal bir belge olarak farz edildiği müddetçe bu çeşit incelemelerin pek fazla değeri yoktur. Bu gibi çalışmalar, incelenen romancının sanat metodunu bildiğimiz takdirde bir anlam taşıyor ve anlatılanların sosyal duruma ne derece uyduğu sadece genel anlamda değil fakat kesin olarak gösterilebilir. Eser gerçekçi bir maksatla mı ele alınmıştır, yoksa belirli noktalarda hiciv, karikatür veya romantik idealleştirmemidir?” (Wellek-Warren, 1983: 137)

Bu sözlerden anlaşıldığı gibi yazarın toplumsal unsurlara ne derece gerçekçi yaklaştığı edebiyat sosyolojisi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca burada edebiyattaki toplumsal unsurların tespit edilebilmesi için estetik öğelerin de çözümlenmesi gerekliliği anlaşılmalıdır.

Rene Wellek, Austin Warren ve Werner Koller'in ifade ettiği ve açıklamasının yukarıda yapıldığı 'edebiyatın sosyolojisi' kavramı Sezai Coşkun'un 'sosyal tenkit' kavramıyla paralellik gösterirken, onun 'sosyolojik okuma' ifadesini de 'edebiyat sosyolojisi' terimiyle ilişkilendirmek mümkündür. Coşkun 'sosyal tenkit'i ve 'sosyolojik okuma'yı, dolayısıyla 'edebiyatın sosyolojisi'ni ve 'edebiyat sosyolojisi'ni çok katı bir şekilde net çizgilerle birbirinden ayırmaktadır. Bu tür katı ayrıştırmaların özellikle de disiplinlerarasılığın vazgeçilmezliğinin savunulduğu çağımızda riskli olduğu düşünülebilir. Oysa bir edebiyat eserindeki toplumsal unsurların belirlenmesi için estetik normların da çözümlenmesi gerektiğini ileri süren Rene Wellek ve Austin Warren edebilik ölçütlerini toplumsal normlardan ayrı düşünmemişlerdir; Köksal Alver'in 'edebiyatın sosyolojik okuması' olarak ifade ettiği durum bu düşünceyle paralellik göstermektedir. Alver'in 'edebiyatın sosyolojik okuması' ifadesini edebiyat eserinin içeriğine yönelerek toplumun nasıl yansıtıldığı veya çarpıtılarak deforme edildiğini tespit etmek olarak yorumlayabiliriz ve bu süreç birinci derecede eserin kendisine bağlı olduğundan edebilik ölçütlerini eyleme dâhil edildiğini düşünmekteyiz. İçeriğe yönelme noktası Wellek, Austin ve Koller'in deyişiyile 'edebiyat sosyolojisi'yle, toplumsal motiflerin tespit edilmesi ise 'edebiyatın sosyolojisi' ile paralellik arz etmektedir. Wellek, Warren ve Koller'e göre 'edebiyatın sosyolojisi' daha çok sosyolojiye ve 'edebiyat sosyolojisi' ise edebiyat bilimine yakınlık göstermektedir. Yazarın sanat tarzını kavramış bir araştırmacı eserde gerçekliğe uymayan, hayali, ütöpik veya gerçek üstü kurmaca bir toplum tasvirinde bile edebiyatla toplum arasındaki ilişkiyi görebilir ve bundan bir çıkarımda bulunabilir. *“En muğlak alegori, en hayali pastoral ve en çirkin fars bile gereği gibi incelendiği takdirde zamanın toplumu hakkında bize bir şeyler anlatırlar” (Wellek-Warren, 1983: 140).*

Edebiyatın sosyoloji ve tarih ile olan bağını inceleyen araştırmacılar bu unsurların karşılıklı bir etkileşim içerisinde oldukları bilinciyle toplumun durumu ve gidişatıyla ilgili araştırmalar yapmışlar ve düşünceler üretmişlerdir:

“Edebiyat biliminde toplum bilimin ve tarihin desteğini arayanlar, edebiyatın toplumla ve tarihle alışverişi olduğuna inanırlardır [...]. Edebiyatla toplumun karşılıklı etkileşimi, eserin konuya ve biçimce toplumun belli eğilimleri tarafından belirlenmesi ile ve edebiyat eserlerinin özündeki etki etme özelliğiyle okurlara, giderek topluma yön vermesi ile gerçekleşir” (Aytaç, 1999: 129).

Toplum-tarih araştırmaları çerçevesinde yürütülen edebiyat tarihçiliğinin amacı toplumsal değişimlerin ve tarih olaylarının izini sürmek olmuştur. Sosyoloji tarihine dayanan edebiyat tarihçiliği bu yüzden şartların değişmesiyle medya, okuyucu, seyirci, dinleyici ilişkisini önemseyerek edebî niteliği yüksek olmasa da hitap ettiği kitlenin geniş olması sebebi ile bazı türlere (eğlence, işçi, kadın yazısı vs.) özellikle önem vermiştir (Aytaç, 1999: 129).

Edebiyat Sosyolojisi ve Kültür

Araştırmacı, bir toplumun yapısı hakkında ancak ikincil kaynaklardan yararlanarak sosyal tiplerin eserde ne derece gerçekçi yansıtıldığını anlayabilir. Kurmaca, gerçeklik ve yazarın ideali ancak böyle birbirinden ayırt edilebilir. Ayrıca yazarın sanat anlayışına hâkim bir araştırmacı eserdeki kurmaca bir toplumun gerçeklik derecesini kavrayabilir. Bunun için eserin dokusundaki estetik unsurların da değerlendirilmesi gereklidir. Çünkü kültürün bir parçası olan edebiyat belirli sosyal koşullarda –ki Taine bunu 'ırk', 'ortam' ve 'zaman' üçlemesiyle dile getirmiştir- ve sosyal ilişkiler içinde meydana gelir (Wellek-Warren, 1983: 140).

Edebiyatın oluşumunda ‘sanatçı-eser-okuyucu-toplum’ dörtlüsünün önemi büyüktür (Moran, 1994: 5). Bunların kültürden soyutlanarak ele alınmaları mümkün değildir.

Kültür kavramına koşullara göre ‘medeniyet’, ‘teknik’ ve ‘eğitim’ gibi farklı anlamlar yüklenmiştir. Bundan dolayı kültürün çeşitli tanımları vardır. Kültürün tanımı ve kapsadığı alan hakkındaki tartışmalar devam etse de esas alanının örfler, adetler, din, ahlâk ve sanat gibi değer yargıları olduğu konusunda fikir birliği vardır. Bu yüzden ‘sosyo-kültürel’ kavramı tüm maddi ve manevi alanları kapsar. Bu tür biçimsel yapılar her toplumda vardır ve bu yüzden evrenseldirler. Ancak kendi içlerinde farklılıklar gösterirler. Bu bağlamda her ulusun kendine özgü kültüründen söz edebiliriz. Sosyo-kültürel alan, yani kültürün toplumsal yönü, insan faaliyetleri sonucu belirir veya değişebilir. “*Sosyal yapı ve sosyal çevrenin bireyle olan ilişkisini belirlemede sosyal faktörler kadar kültürel faktörlerin de etkilediğini söyleyebiliriz*” (Baykan 2005: 123). Bütün bu unsurların toplum düzleminde şekillenmesi edebiyat ile sosyoloji ilişkisini oluşturmaktadır. Edebiyat ve kültür karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen alanlardır. Edebiyatın öne çıkardığı en önemli husus, kuşkusuz insandır. İnsanların yaşayışları; mutlulukları, hüzneleri, başarıları, başarısızlıkları ve birbirleriyle olan ilişkileri edebiyatın ilk elden işlediği malzemelerdir. İnsan merkezli bu hususlar sosyolojiye doğru yönlendirme yapmaktadır (Sağlık, 2004: 185). Bu veriler bize nasıl toplum ve kültürün birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini anlatıyorsa, insanın ve dolayısıyla onun mensubu olduğu toplumun değerlendirilebilmesi için de kültürün birinci derecede göz önünde bulundurulmasını ifade etmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat biliminde birden fazla ulusun edebiyatı ve buna paralel olarak birden fazla kültür söz konusu olduğu için edebiyat ile kültür karşılaştırmaları paralel yürütülmelidir. Kültürü edebiyat çalışmalarından soyutlamanın bilimselliğe aykırı bir tutum olacağı kuşkusuzdur.

Kültür biliminden yararlanma, ulusal-genel edebiyat ve sosyoloji biliminde kendini gösterdiği gibi, çok daha fazla beklentilerle karşılaştırmalı edebiyat biliminde karşımıza çıkmaktadır (Aytaç, 2003: 141). Karşılaştırmalı edebiyat biliminde genellikle birden fazla dil ve buna paralel olarak da kültürlerarası bir düzlem söz konusu olduğundan toplumsal aktarım çok katmanlı bir düzlemde gerçekleşmektedir:

“Toplumların birbirlerini anlamaları, tanımaları ve iletişim kurmaları için yabancı dil vazgeçilmez olgulardan biridir. Yabancı dil edinim sürecinde kültürel farklılıkların ve paralelliklerin belirlenmesi [...] edinim sürecinde ortaya çıkabilecek birçok yanlışlığı önleyebilir.” (Cuma, 2007: 185)

Bu, karşılaştırmalı araştırmalara yeni bir görev yüklemektedir. Bu misyonun önemi çağımızda inkâr edilemez. Çünkü “*edebiyatı kültürden soyutlamak, edebiyat bilimini kültür araştırmalarına almamak edebiyat bilimini yok olmaya terk etmekle eş anlamlıdır*” (Aytaç, 2003: 144). Bunun sonucunda, yüzyılımızda yeni açılımların gelişmesiyle birlikte yeni metodların aranması şarttır (Enginün, 1992: 21). Bu durum beraberinde bilimsel platformda olduğu gibi toplumsal düzlemde de bir bilinçlenmeye yönlendirmelidir. Bu sayede yeni değerler güncelimize oturabilecektir. Gülsüm Uçar’ın şu sözleri bunu destekler mahiyettedir:

“Toplumsal bilinç insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı olmayı, insanlar arasında demokrasiyi, toplumsal adaleti, dayanışmayı ve dostluğu geliştirmeyi, sorumluluk ve karar alma süreçlerine katılarak etkin bir yurttaş olmayı öğrenmeyi gerektirir” (Uçar, 2007: 455)

Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi

Edebiyat sosyolojisinin çıkış noktası edebiyat eserine odaklı bir toplum araştırmasıdır. Bunun için edebiyat ve sosyolojiden yardım almaktadır. Bir bakıma edebiyat sanatını ve sosyolojiyi aynı çerçeveye yerleştirerek farklı, karma diyebileceğimiz bir bilimsel disipline yönelmektedir. Böylece disiplinlerarası bir çalışma gerçekleştirilmektedir. Edebiyat eserinin dokusundaki toplumsallığın öne çıkarılarak sosyolojik bir perspektifle yapılan incelemeler edebiyat eserindeki farklı anlamların su yüzüne çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Edebiyat sosyolojisi böylelikle edebiyat eserini bir belge niteliğinde kabul etmekte ve ulusların gelişim çizgilerini kronolojik bir zaman akışına bağlı kalarak tespit etmeyi hedeflemektedir. Edebiyat ve edebiyat sosyolojisi gibi karşılaştırmalı edebiyat bilimi de ulusların maddi ve manevi gelişmelerini edebi kaynaklara dayandırarak tarihsel süreç içerisinde inceler (Aydın, 2004: 152). Edebiyatın

dokusunda var olan toplumsallık nedeniyle karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarına edebiyat sosyolojisinin sağladığı katkı büyük önem arz etmektedir.

Tarihsel sürecin araştırmalarda büyük ölçüde izlek olarak kabul edilmesi sebebiyle edebiyat tarihinin oluşumunda edebiyat sosyolojisinin ve karşılaştırmalı edebiyat biliminin önemi büyüktür. Yazma eyleminde yüzeye yansımayan yönlerin ortaya çıkmasında bu iki disiplinin değeri her geçen gün biraz daha artmakta ve anlaşılmalıdır (Aydın, 2004: 162-163). Dünya edebiyatına mal olmuş birçok eser, değişik bilim dallarına kaynaklık etmiş ve araştırma konusu olmuştur. Bu noktada edebiyat tarihinin edebiyat sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyat bilimine sağladığı katkı yadsınamaz. Ulusal edebiyatların dünyaya açılmasında tamamen bilimsel bir perspektifle düzenlenmiş edebiyat tarihinin büyük önem taşıdığını özellikle karşılaştırmalı edebiyat bilimi bağlamında görebiliriz (Aydın, 2004: 151). Edebiyat tarihi araştırmaları araştırmacıyı ister istemez toplum ve kültür araştırmalarına yönlendirmektedir ve bu da bir edebiyat eseri söz konusu olduğu için edebiyat sosyolojisinin alanına girmektedir.

Edebiyat sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyat biliminin temel amaçlarından biri de edebiyatın yayılımını tespit etmektir. Bunun için ilk aşamada edebiyat tarihinin izlek olarak kabul edilmesi bir gerekliliktir. Geniş çaplı bir literatür taramasını gerektiren bu durum edebiyatlar arası etkileşimi saptamaya çalışır. Kronolojik bir sıralamayla yürütülmesi gereken bu çalışma sonucu etkileşime yönelik bir yargıda bulunulabilir. Bu tür değerlendirmeler genellikle benzerlik, kaynak ve çıkış noktası eksenindedir (Aydın, 2004: 162).

Genellikle edebiyat sosyolojisiyle birlikte anılan, fakat birçok noktada farklılıklar gösteren Marksist edebiyat kuramının temelinde var olan edebiyatı sosyal olayların ve ekonominin belirlediği düşüncesi 'Marksist Karşılaştırmalı Edebiyat Ekolü' için de geçerlidir. Yapılan bazı araştırmalar edebiyat akımlarının ve üslup eğilimlerinin Avrupa ülkelerinde aynı sırayı takip ederek ortaya çıktığını göstermektedir (Aytaç, 2003: 71). Bunlar söz konusu halklarda aynı dönemlerde benzer toplumsal gelişmelerin yaşandığının göstergesidir.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin 'Marksist Karşılaştırmalı Edebiyat Ekolü' dışında 'Fransız ve Amerikan Ekolleri' olmak üzere iki ekolü daha vardır. II. Dünya savaşı sebebiyle çok sayıda Fransız ve Alman edebiyat bilimcisinin sığınması ve kozmopolitik kültür yapısı yüzünden Amerika karşılaştırmalı edebiyat biliminin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Özellikle Rusya'nın Formalizminin ve Almanya'nın üslup araştırmalarının katkısı büyüktür. Diğer taraftan Fransız ekolünün temsilcileri kültürlerin karşılıklı etkileşimlerine odaklanmışlardır ve seçim yapılırken yazarların tarihi konularında paralellik gözetmişlerdir. Ayrıca etki araştırmalarını tatmin edici bulmadıkları için uluslar arası imgebilime yönelmişlerdir (Aytaç, 2003: 71-73). Bu anlamda Fransız ekolünün toplum ve kültür araştırmalarına daha meyilli bir yapıya sahip olması ve imge başlığı altında insanı esas kabul etmesi sebebiyle edebiyat sosyolojisine daha yatkın olduğu tespitinde bulunabiliriz.

Fransız ekolüne göre bağımsız, kendi içine kapalı ulusal edebiyatlar vardır. Edebiyatı bir bütün olarak ele alan Amerikan ekolüne göre bu bir yanılgıdır. Fransızlara göre birden fazla ulusal edebiyat araştırma konusu olabilir. Ulusal edebiyata yönelen edebiyat bilimcilerin metodu karşılaştırmalı edebiyat bilimcilerinden farklıdır. Oysa Amerikan ekolünün temsilcisi Wellek'e göre edebiyat tek bir bütündür ve Fransız ekolünden farklı olarak Rus Formalizmi ile Amerika'nın 'Yeni Eleştiri'ciliğine (New Criticism) dayanarak estetiği ön planda tutmaktadır. Edebiyat merkezli bu düşünce, edebiyat dışı verileri önemseyen Fransız ekolünden ayrılmaktadır (Aytaç, 2003: 74-75, 82). Edebiyat geleneği itibariyle toplumsal ve politik unsurlara önem veren Fransa yöntemini bu doğrultuda oluşturmuştur. Dil ve kültür merkezi olarak da Fransa esas alınmıştır. "Fransız edebiyatından önemli ölçüde etkilenmiş olan yeni Türk edebiyatında da toplumsallık boyutunun ön planda tutulmasına şaşmamak gerek" (Aytaç, 2003: 82).

Görüldüğü gibi karşılaştırmalı edebiyat bilimi dünyada farklı şekillerde uygulama alanı bulmaktadır. Günümüzde karşılaştırmalı edebiyat bilimi hem Fransız, hem de Amerikan tarzında yürütülmektedir. Ertuğrul Aydın'ın karşılaştırmalı edebiyat biliminin genel olarak farklılıkları aynı düzlemde birleştirdiği ve insanı merkeze yerleştirdiği şeklinde algılanabilecek şu ifadesini bu alanın genel karakteristiği olarak yorumlamak yanlış olacaktır: "Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları farklılıkları bir potada eriterek; evrensel edebiyat, sanat ve bilgiler üreterek insanın yaratıcılığının yücelik nedenlerini göstermesini sağlar" (Aydın, 2004: 156). Bu ifadeyi

karşılaştırmalı edebiyat biliminin tamamından ziyade kısmen Amerikan ekolüyle ilişkilendirmenin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Fransız ve Amerikan ekollerinin ortak noktası, her ikisinin de ulusal üstü çalışmalarıdır. Fransız ekolü sıkça edebiyat dışına (Etnoloji, Sosyoloji, Sosyal Psikoloji, Politika, Tarih vb.) çıkmasından dolayı alanı bir belirsizliğe doğru genişlettiği ve edebiliği göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Aytaç, 2003: 84). Ancak Fransız ekolünün yöntem olarak sosyoloji ve buna bağlı olarak da kültür temelli bir çalışma tarzına sahip olmasından dolayı edebiyat sosyolojisiyle daha belirgin bir paralellik oluşturduğunu belirtmekte fayda vardır.

Karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı metinlerin beslenme kaynağından hareketle uluslar, dönemler ve üsluplar arası incelemeler yapar ve edebiyat biliminin ilkeleriyle çalışır. Araştırmacının bu alanı ve konusu uluslar arası hatta uluslar üstüdür. Buna paralel olarak da ulusal üstü bir teori ve metodoloji söz konusudur. Bunun gerekliliğini Gürsel Aytaç şöyle açıklamıştır:

“Ancak ulusal üstü (supranational) çalışan bir edebiyat bilimi, genel sistematik-teorik sorular ortaya atmayı (mesela “Edebiyatın niteliği nedir?” “edebiyat ve toplum ilişkisi” gibi sorular) başarabilir ve yine ancak böyle bir edebiyat bilimi çeşitli metotları sistemli ve tarihsel bütünlük içinde kavrayıp analiz edebilir.” (Aytaç, 2003: 48)

Bu açıklamada da belirtildiği gibi edebiyatın niteliği ve edebiyat-toplum ilişkisinin metodolojik düzlemde sistemli ve tarihsel bütünlük içinde analiz edilmesinden yana olan karşılaştırmalı edebiyat bilimi yeni bir ufkun açılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda birçok disiplinden yararlanan çözümlenmeyi esas almaktadır. Diğer taraftan edebiyat sosyolojisinde de farklı disiplinlerin yardımı çağırıldığı bütüncü bir çözümlenme anlayışı vardır. Özellikle de bireyin sosyokültürel yönü gibi psikolojisi ve bunlara bağlı olan disiplinler tercih edilmektedir (Aydın, 2004: 152-153). Karşılaştırmalı edebiyat biliminin tarihçesinde edebiyat dışı alanlardan yararlanılarak disiplinler arası çalışma eğilimi görülür. Sosyoloji, psikoloji, toplum psikolojisi, kültür ve tarih en çok müracaat edilen alanlardır. Bu bağlamda karşılaştırmalı sosyolojinin ve karşılaştırmalı psikolojinin öncüsü karşılaştırmalı edebiyat bilimi olmuştur denilmektedir (Aytaç, 2003: 82).

Küreselleşen dünyada edebiyat sosyolojisinin ve karşılaştırmalı edebiyat biliminin popülerliği giderek artmaktadır. Uluslar arası edebiyat ilişkilerinin etkisi bu noktada büyüktür. Özellikle de toplum psikolojisi, ülkeler arası seyahatler ve çeviri etkinliği karşılaştırmalı edebiyatın gelişimi için önemli unsurlardır (Aydın, 2004: 154). Edebi çeviri etkinliği karşılaştırmalı edebiyat bilimine veri sunan önemli faaliyetlerdendir. Yazarların, başka ulusların yazarlarının neler yaptığınıyla ilgilenmesi, yabancı olanı tanıma ihtiyacı hissetmesi ve etkilere açık olması; öncelikle o ülke edebiyatının dilini bilmesini gerektirir. Fakat bu her zaman mümkün olmayan bir durumdur. Ayrıca eserlere yansıyan kültürel unsurlar anlamayı engelleyebilir. Bunun için çeviri, eğer o ülke edebiyatının dili bilinmiyorsa kaçınılmazdır. Edebi çeviri farklı edebiyat dünyalarını birleştirici bir özelliğe sahiptir. Örneğin yabancıyı tanıma konusunda edebi çeviri Alman edebiyatının Romantizm döneminde devrim niteliğinde olmuştur. Bu dönemde Avrupa doğuya açılmıştır (Aytaç, 2003: 41, 43).

Dünyanın küreselleşmesine paralel olarak uluslararası edebiyat ilişkilerinin günümüzde daha kolay gerçekleşmesi, edebiyat ve toplumların etkileşime daha açık olmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak imkânların da artması üzerine yazarlar artık başka ulusların edebiyatlarını tanımak için sadece birkaç eserle yetinmemektedirler. Ulaşım ve medyanın gelişimi sayesinde yazarlar ve çevirmenler değişik edebiyat etkinliklerinin gerçekleştiği uluslar arası toplantılarda bir araya daha kolay gelebilmektedirler (Aytaç, 2003: 46). Yani eskiye göre izlenim ve düşünce alışverişlerinde daha kolay bulunabiliyorlar. Bunun sağlanmasında teknolojinin katkısı kuşkusuz çok büyüktür:

“Teknolojinin süratle ilerlemesi, bilişim teknolojisini genişleterek iletişim ufkumuzun sınırlarını genişletmekte ve dinamikleştirmektedir. Teknoloji aracılığıyla ülke sınırlarını elektronik ortamda dakikalar hatta saniyelerle ifade edebileceğimiz aşılma süreleri, değişik yabancı dilleri de toplumların günceline sokmaktadır” (Cuma, 2007, 185)

Bu durum yazarların sadece kendilerinin mensubu buldukları toplumlarla sınırlı bir temasın dışında farklı kültürel yapıya sahip ülke toplumlarıyla da bir araya gelmeleri anlamına gelmektedir ki, bu da yazarların farklı toplumsal normlardan esinlenmesine zemin hazırlama olarak yorumlanabilir ve karşılaştırmalı edebiyat için olduğu gibi edebiyat sosyolojisi için de veri teşkil etmektedir. Ayrıca yazarların birbirlerinden etkilenecek esinlenmeleri de zamana bağlı olarak yaygınlaşmaktadır. Bir zamanlar kınanan bir durum artık 'metinlerarasılık' adıyla kanıksanmış ve meşru bir nitelik kazanmıştır. Öyle ki, postmodernizmin temel niteliklerinden biri olan 'metinlerarasılık', kimin kimden ne aldığı'nın önemsizleşmesiyle çok doğal bir hal almıştır.

Yukarıda belirtilen uluslar arası edebiyat etkinlikleri kapsamına edebî çeviri de elbette dâhil edilmektedir. Çevirisi yapılan yazar o ülkeye davet edilerek eserlerinden bir bölüm ve çevirisi de çevirmeni tarafından dinleyicilere okunmaktadır. Böylelikle yazarın başka bir ülkede tanınması gerçekleşebilmektedir. Bu esnada yazarın yabancı bir okur grubuyla tanışması, onun yeniliklerden ve farklılıklardan haberdar olmasını sağlamaktadır (Aytaç, 2003: 46). Bu durum karşılaştırmalı edebiyat bilimini ilgilendirdiği gibi farklı toplumların ve kültürlerin edebiyat ve çeviri gibi ortak bir konu etrafında bir araya gelmesiyle oluşan kültürel temas sebebiyle edebiyat sosyolojisinin de ilgi alanına girmektedir.

Bunun dışında değişik sebeplerle yabancı ülkelere göç eden ve orada edebî faaliyetlerde bulunan yazarlar da vardır. Bu yazarlar yerleştikleri ülkelerde düşünce ve yaratıcılık bakımından organik ilişkilerde bulunmaktadır (Aytaç, 2003: 47). Hayatının ilk dönemlerinde mensubu bulunduğu bir toplumun kültür değerlerini farklı bir toplumsal düzleme nakletmek veya farklı kültürel normların karşılaşması anlamına gelen bu durum edebiyat sosyolojisi için elverişli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Edebiyat sosyolojisinin elde ettiği bulgular karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarına da ışık tutacaktır.

Hızla gelişen teknoloji karşısında insanlar birbirlerine çok yaklaşmışlardır. Bundan dolayı toplumsal bağlamdan ayrı düşünülemeyen kültürel aktarımları ve etkilenme olayını çalışma sahasına dâhil eden karşılaştırmalı edebiyat bilimi önemli ve ilgi çekici bir alan haline gelmiştir. Emel Kefeli karşılaştırmalı edebiyat bilimi'nin çalışma sahasını ve araştırmacıyı bekleyen zorlukları şöyle ifade etmektedir:

“Tercüme, tesir, imaj araştırmaları, tipoloji çalışmaları, yazarların farklı kültür ve edebiyatlar ile münasebetleri, yabancı kaynaklarda millî kültürün izlerinin araştırılması gibi temel hareket noktaları tespit edilen karşılaştırmalı edebiyat araştırmaları son derece hassas ve araştırmacının kesin hükümler vermesini engelleyen, tuzaklarla dolu kaygan bir zemindir.” (Kefeli 2000: 7)

Edebiyatın kitapla sınırlı kalmayıp alanını görsel medyaya doğru genişletmesine karşılaştırmalı edebiyat bilimi elbette kayıtsız kalmamıştır. Ancak daha ziyade kitleleri hedefleyen televizyon seçkincilikten oldukça uzaktır. Bunun için edebîlik ölçütleri ihmal edilerek kültür öğeleriyle incelemek ön plana çıkmıştır. Daha çok edebiyat sosyolojisinin edebiyat dışı araçlarına müracaat edilmektedir. Bu eğilim karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarını karşılaştırmalı kültür araştırmalarına yaklaştırmıştır. Karşılaştırmalı kültür alanında disiplinler arası çalışmak için de tarih, folklor, plastik sanatları, toplum ve ekonomiyi hedefleyen bilim dallarıyla irtibatlı olmayı gerektirmektedir (Aytaç, 2003: 132). Birçok şeyden haberli bulunmayı gerektiren bu durum edebiyat ve karşılaştırmalı edebiyat bilimiyle ilgili çalışmaların yüzeysellikte karşı karşıya kalma tehlikesine sebep olmaktadır. Özellikle 20. yüzyılda ortaya çıkan kültür araştırmalarını edebiyat bünyesinde ve karşılaştırmalı edebiyat disipliniyle yürütmek popüler bir hal almıştır ve bu yenilik beraberinde birçok tartışmayı getirmiştir (Aytaç 2003: 141).

Sonuç ve Değerlendirme

Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın ve sosyolojinin metotlarından yararlanan bir disiplindir. Edebiyat tarihini toplumsal koşullara dayandırır ve edebiyatla sosyoloji arasındaki karşılıklı ilişkiyi aydınlatmaya çalışır.

Edebiyat ve sosyolojinin ortak kaynakları vardır. Bunlardan en önemlisi toplum ve buna bağlı olan toplumsal normlardır. Ancak edebiyat bir sanat dalı iken sosyoloji bir bilimdir. Edebiyat kurguya dayandığından subjektif yönü vardır. Fakat bu kurgusallık aslında farklı bir anlamda doğrunun ifadesidir. Çünkü dünyanın özel bir varoluşsal kavranışı sanat aracılığıyla gerçekleşir. Buradaki asıl amaç bizi

çevreleyen dünyanın sırrını açığa çıkarmaktır. Yazar edebiyat kahramanlarını kendisi ve başkalarıyla olan kurmaca bir ortam içerisinde oluşturur. Sosyoloji de buna paralel olarak insanların etkileşimlerini inceler.

Edebiyatın toplum üzerindeki etkisi geçmişte olduğu gibi günümüzdeki araştırmacıların da ilgisini çekmektedir. Sanatın gerçekliği yansıttığı, sanat ve doğa arasındaki sıkı bağ göz önünde bulundurulduğunda belirginleşir. Bunun karşıt bir yansıması olarak edebiyatın birçok tarihsel gelişimin hazırlayıcısı olduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda edebiyatın tarihsel sürecini inceleyen bir araştırmacı, mutlaka onun toplum üzerindeki etkisine değinmesi gerekir. Sosyolojik tarih araştırmalarının bir yönünü bu oluşturur. Edebiyatı ve sosyolojiyi ortak bir noktada buluşturan husus insandır ve bu edebiyat sosyolojisinin merkezini teşkil etmektedir.

Batı'da edebiyat sosyolojisi kavram olarak merkezde edebiyat eseri olmak koşuluyla edebiyat içi ve edebiyat dışı olan toplumsal unsurların hepsini kapsayan bir kavram olarak kabul edilmiştir. İlk ortaya çıkışındaki felsefe, edebiyat eleştirisinin sadece estetik unsurlara yönelik değil, toplumsal ilişkilere de odaklanması gereğine dair düşünceler idi. Bu düşünce tarzı araştırmaların estetiğin ihmal edildiği deneyci toplum araştırması yöntemiyle ideolojik bir temele dayanmasına sebep olmuştur. Sanatın ne olduğu konusundan çok bilimselliğin dışına çıkılarak ne olması gerektiği sorgulanmıştır. Oysa estetik unsurları toplumsallıktan ayrı görmek bir yanılgıdır. Çünkü tarihsel koşullara bağlı olarak değişime uğrayan dili araç olarak kullanan edebiyat yansıma temeline dayandığından toplumun estetik yönünü de beraberinde taşımaktadır.

Edebiyatın- ve edebiyat sosyolojisinin arasındaki fark önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Batı'da 'edebiyatın sosyolojisi'nden bir edebiyat eserindeki toplum ile ilintili öğelerin sosyolojik araştırması; 'edebiyat sosyolojisi'nden ise görüngü olarak eserden hareketle toplum fenomenine yönelmek anlaşılmaktadır. Birincisi daha çok sosyolojiye yakın iken ikincisi ancak edebiyat bilimi donanımıyla yürütülebilir. Batı'da edebiyat sosyolojisi kendi içinde bu şekilde ayrıştırılmaktadır. Fakat Türkiye'de durum farklıdır. Bu farklılık terminoloji kargaşasına sebep olmaktadır. Çünkü Batı'dan farklı olarak Türkiye'de 'edebiyat sosyolojisi'nden daha çok edebiyat dışı disiplinlerle çalışan alan anlaşılmaktadır.

Kültürün bir parçası olan edebiyat, belirli sosyal koşullarda ve toplumsal ilişkilere meydana gelir. Bu sebeple toplumun temel yapı taşı olan kültür, edebiyattan ayrı düşünülmemelidir. Her toplumun toplumsal temellere dayanan kendine özgü bir kültürü vardır. Bu unsurların toplum düzleminde şekillenmesi edebiyat-sosyoloji ilişkisini oluşturmaktadır. Toplumu ve kültürü edebiyat çalışmalarından ayrı düşünmek bilimselliğe aykırı bir tutumdur. Karşılaştırmalı edebiyatta genellikle birden fazla ulusal edebiyat ve buna paralel olarak çoklu bir kültürel düzlem söz konusu olduğu için edebiyat ile kültür karşılaştırmaları birbirine paralel yürütülmelidir. Bunun gerçekleşmesi için sosyolojinin verilerinden yararlanmak şarttır.

Zaman ve mekândan soyutlanmış bir benlik olmadığından, yazar bağlamında eser, dönem ve toplum birbirlerinden ayrı düşünülemez. Bu etkileşim edebiyat eserini bazen bilinçli, bazen bilinçsiz, bazen doğrudan, bazen de dolaylı olarak ortaya çıkarır ve çözümlenmesi için birden fazla disiplinden yararlanmayı gerektirir. Edebiyat merkezli sosyolojik eylem yazarın bilinç dışında kaleme aldıklarını da çözümlenmeyi hedefler. Bunun için sosyal çevre ile edebiyat eserleri arasındaki bağın çözümlenmesi gerekir. Edebî eserleri yazar ve okur eksenli düşündüğümüzde farklı disiplinler verilere gereksinimin kaçınılmaz olduğu sonucuna varılabilir.

Edebiyat ve edebiyat sosyolojisi gibi karşılaştırmalı edebiyat bilimi de ulusların hem maddi, hem de manevi gelişimlerini edebiyat kaynaklarına dayandırarak kronolojik bir süreç içerisinde inceler. Ayrıca edebiyatın yayılımını da incelemek bu disiplinlerin kesişme noktalarından biridir.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin literatürlerde kabul edilen üç ekolü vardır. Genellikle edebiyat sosyolojisiyle birlikte anılan fakat birçok farklılığı olan Marksist edebiyat kuramının özündeki edebiyatı sosyal olayların ve ekonominin belirlediği düşüncesi, 'Marksist Karşılaştırmalı Edebiyat Ekolü'nde de görülmektedir. Fakat günümüzde karşılaştırmalı edebiyat bilimi daha çok Amerikan- ve Fransız ekolleri tarzında yürütülmektedir. Amerikan ekolü estetiği öne çıkarırken, Fransız ekolü toplum merkezlidir ve milli edebiyat endeksinde uluslar arası yazına yönelir. Her iki ekol de ulusal üstü bir metodu benimsemişlerdir. Fransız ekolü edebiyat dışına fazlaca çıkarak etnoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, politika ve tarih alanlarından oldukça fazla yararlanır. Bundan dolayı edebiyat sosyolojisiyle daha belirgin bir paralellik göstermektedir.

Küreselleşen dünyamızda uluslar arası edebiyat faaliyetlerinin, edebî çeviri etkinliklerinin, edebiyat-toplum ilişkisinin ülke sınırlarını aşarak artmasıyla birlikte karşılaştırmalı edebiyat bilimi ve edebiyat sosyolojisi önemli bir konuma yerleşmiştir.

Kaynakça

- ALVER, Köksal, (2004): *Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş*, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yay., Ankara, s. 215-225
- ALVER, Köksal. (2004): *Edebiyatın Sosyolojik İmkânı*, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yay., Ankara, s. 13-22
- AYDIN, Ertuğrul, (2004): *Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev ve Özellikleri*, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yay., Ankara, s. 151-163
- AYTAÇ, Gürsel (2001): **Yeni Alman Edebiyatı**, Multilingual Yay., İstanbul
- AYTAÇ, Gürsel, (1999): **Genel Edebiyat Bilimi**, Papirüs Yay., İstanbul
- AYTAÇ, Gürsel, (2003): **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Say Yay., İstanbul
- BAYKAN, Ali, (2005): **Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann'ın Eserlerinde Sosyokültürel Olgu ve İletişim Çatışması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara
- BEST, Otto F., (1972): **Handbuch Literarischer Fachbegriffe**, Fischer Yay., Frankfurt/M.
- BRAAK Ivo-NEUBAUER, Martin, (1990), **Poetik in Stichworten**, Ferdinand Hirt Yay., Viyana
- COŞKUN, Sezai, (2004): *Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları İçin Bir Yöntem Denemesi*, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yay., Ankara, s. 189-198
- COŞKUN, Sezai, (2004): *Türkiye'deki Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Tespit*, Tahlil ve Teklif, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yay., Ankara, s. 175-186
- CUMA, Ahmet, (2009): *Karşılaştırmalı Edebiyat'ta Araştırmacının Sorunları: "İlkel Etki Avcılığı"ndan "Tuzaklarla Dolu Kaygan Bir Zemin"e*, içinde: **Selçuk Kültür Sanat ve Spor Rehberi**, Konya, s. 20-21
- CUMA, Filiz, İlknur (2007): *Yabancı Dil Ders Kitaplarında Görsel Tasarımın Eğitim-Öğretimdeki Önemi*, VI. Uluslar arası Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu, 1-2 Haziran 2006 Kongre Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, (1982): **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul
- HARRIGTON, Austin, (2004): *Sosyal Dünyanın Edebiyat Yoluyla Kavranması: Robert Musil'in Nitelsiz Adam' Romanı Üzerine Sosyolojik Düşünceler*, çev.: Nurettin Çalışkan, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yay., Ankara, s. 57-70
- KARPAT, Kemal, (1962): **Türk Edebiyatında Sosyal Konular**, Varlık Yay., Ankara
- KEFELİ, Emel, (2000), **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri**, Kitabevi Yay., İstanbul
- KOLLER, Werner, (1992): **Methoden der Literaturwissenschaft**, Francke Vrg., Tübingen
- MERRIL, Francis E., (2004): *Sosyolog Olarak Balsac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi*, çev.: Köksal Alver-Mustafa Fişne, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yay., Ankara, s. 43-56
- MORAN, Berna, (1994): **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, Cem Yay., İstanbul
- RASSEM, M., (1965): *Literatursoziologie*, içinde: Wolf-Hartmut Friedrich-Killy Walter, **Literatur - Das Fischer Lexikon**, Fischer Yay., Frankfurt/Main
- SAĞLIK, Şaban, (2004): *Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi*, içinde: Köksal, Alver, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yay., Ankara, s. 181-217
- UÇAR, Gülsüm (2007): *Ayla Çınaroğlu'nun 'Keçi Masalı' Adlı Eserinde Toplumsal Bilinç Eğitimi*, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 2007, Sayı: 18, Konya
- WECHSEL, Kristen, (1996): *Sozialgeschichtliche Zugänge*, içinde: Heinz, Ludwig, Arnold-Heinrich, Detering, **Grundzüge der Literaturwissenschaft**, Dtv Yay., Münih
- WELLEK, René – WARREN, Austin, (1983): **Edebiyat Biliminin Temelleri**, çev.: Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara
- WILPERT, Gero von, (1989): **Sachwörterbuch der Literatur**, Kröner Yay., Stuttgart
- YILMAZ, Durali, (1996): **Roman Sanatı ve Toplum**, Ötüken Yay., İstanbul